

Lisli

„Je mi deset let a celej život mi říkáte Váňo. Ve školních záznamech i ve všech oficiálních dokumentech je moje jméno vedený jako Ivan Petrovič Smetskij. A teď mi řeknete, že ve skutečnosti jsem Izák Šlomo. Tak co jsem zač, židovskej tajnej agent?“

Váňův otec tiše poslouchal a obličej měl stejně hladký, ošlehaný časem a prázdný jako starý pergamen. Matka, která rozhovor spíš z odstupu sledovala, než aby se ho aktivně účastnila, jako by musela s trochou úsilí potlačit úsměv. Pobavilo ji něco? A pokud ano, co to bylo? Váňa? Nebo manželovo náhlé zjištění jejich oddané náležitosti k judaismu?

Ať byl důvod jejího téměř utajeného úsměvu jakýkoli, Váňa rozhodně nechtěl vypadat směšně. I v deseti letech si zakládal na vlastní důstojnosti. Zklidnil se a pokračoval uměřenějším tónem. „Jíme vepřový,“ připomněl. „Jíme raky. Kaviár.“

„Myslím, že kaviár mají Židé povolený,“ připomněla dobromyslně matka.

„Slyším, jak si mezi sebou šeptaj, říkaj mi *židák*, říkaj, že budou závodit jen s Rusama. Nemůžu s nima ani běhat,“ stěžoval si Váňa. „Vždycky jsem byl nejrychlejší, nejdál jsem dohodil, a včera mě nenechali ani měřit čas. A jsou to moje stopky!“

„Přesněji řečeno moje,“ opravil ho otec.

„Ředitel mi nedovolí sedět ve třídě s ostatníma dětma, protože nejsem Rus ani Ukrajinec. Jsem neloajlní cizinec, Žid. Tak jak to, že neumím hebrejsky? Když chcete změnit úplně všechno, proč ne tohle?“

Otec otočil oči ke stropu.

„Co má znamenat ten pohled, otče? Modlitbu? Po všechny ty roky se vždycky díváš do stropu, když moc mluvím – to jsi pokaždý mluvil s Bohem?“

Otec se vrátil pohledem k Váňovi. Hleděl na něj unavenýma očima – byly

to oči vědce, oteklé a usazené věčným zíráním skrze skla brýlí na tisíce hektarů tištěných slov. „Vyslechl jsem tě,“ poznamenal. „Desetiletého kluka, který se považuje za tak geniálního, že v jednom kuse žvaní a žvaní, neprokazuje vlastnímu otci ani trochu úcty, ani špetku důvěry. Dělán to všechno pro tebe.“

„A pro slávu Boží,“ doplnila ho matka. Myslela to ironicky? V tomhle směru se Váša v matce nikdy nevyznal.

„Pro tebe to dělám,“ trval na svém otec. „Myslíš, že jsem to udělal kvůli sobě? Moje práce, myslím staré rukopisy, je tady v Rusku. Všechno, co potřebuju z jiných zemí, mi posílají z úcty, kterou jsem tam získal. Slušně vydělávám.“

„Už ne,“ povzdechla matka.

Vášu poprvé za celou dobu napadlo, že pokud jeho vyloučili ve škole z vyučování, byl možná otec potrestán ještě přísněji. „Tys přišel o místo na univerzitě?“

Otec pokrčil rameny. „Moji studenti za mnou budou chodit dál.“

„Pokud tě najdou,“ podotkla matka. Stále s tím zvláštním úsměvem.

„Najdou mě! Anebo ne!“ vyštěkl otec. „Budeme, nebo nebudeme jíst! Dostaneme ale Vášu – Izáka – pryč ze země, aby mohl vyrůstat někde, kde tomu jeho proříznutému jazyku, tomu jeho pohrdání každým, kdo neodpovídá jeho vysokým standardům, kde tomu budou lidé říkat kreativita nebo chytrost nebo třeba rokenrol.“

„Rokenrol je hudba,“ poznamenal Váša.

„Prokofjev je hudba, Stravinskij je hudba, Čajkovskij a Borodin, Rimskij-Korsakov, a dokonce i Rachmaninov, to je hudba! Rokenrol jsou přemoudřelí kluci, bez kapky respektu, ty jsi rokenrol. Podívej se na všechny ty problémy, co máš ve škole; s takovým přístupem se na univerzitu nikdy nedostaneš. Proč musíš být jedině děčko v celém Rusku, které se nenaučí ohnout hřbet?“

Tutéž otázku už mu otec položil nejméně tucetkrát a Vášovi bylo i dnes jako vždy jasné, že v ní zaznívá spíš hrdost než bezradnost. Otcí se zamlouvala skutečnost, že Váša říká nahlas, co si myslí. Sám ho k tomu vedl. Jak se to tedy mohlo stát důvodem k tomu, že se prohlásili za židovskou rodinu a podali si žádost o víza do Izraele? „Rozhodneš o něčem, aniž bys to se mnou konzultoval, a pak je to *moje* vina?“

„Musím tě odtud dostat, nechat tě vyrůstat ve svobodné zemi,“ opáčil otec.

„Izrael je země války a terorismu,“ namítl Váňa. „Udělají ze mě vojáka a budu muset střílet Palestince a zapalovat jejich domy.“

„To všechno je jen lživá propaganda,“ zarazil ho otec. „A navíc na tom vůbec nezáleží. Můžu ti zaručit, že z tebe nikdy nebude izraelský voják.“

Váňa o jeho slibu na okamžik zapochyboval, než mu došlo, proč si je otec tak jistý, že ho izraelská armáda nikdy nezrekrutuje. „Tobě jde jen o to, aby ses dostal z Ruska, do Izraele se vůbec nechystáš.“

Otec si povzdechl. „Co nevíš, nemůžeš nikomu prozradit.“

Ozvalo se zaklepání na dveře. Matka šla otevřít.

„Možná tady v Rusku nebudeš nějakou dobu smět chodit do školy,“ pokračoval otec. „A pokud jde o to nesmyslné běhání, nikdy nebudeš mistrem světa, to je jen pro Afričany. Mozek ale budeš mít rychlý ještě dlouho poté, co ti zpomalí nohy, a existují země, kde si toho lidé budou cenit.“

„Jaké země?“ chtěl vědět Váňa.

Matka někoho pouštěla do bytu.

„Možná Německo. Možná Anglie. Nebo třeba Kanada.“

„Amerika,“ šeptl Váňa.

„Jak to mám vědět? Záleží na tom, kde se najde univerzita, která bude mít zájem o stárnoucího znalce starých slovanských jazyků.“

Amerika. Nepřítel. Rival. Země džínů a rokenrolu, zločinu a kapitalismu, chudoby a útlaku. Země naděje a svobody. O životě v Americe se k němu donesla spousta různých informací z doslechu i z vládního tisku. Psal se rok 1975 a vietnamská válka skončila teprve před pár lety – Amerika měla ruce od krve. Mezi vší tou propagandou, rivalitou a závistí se však jako červená nit táhl jeden nesporný fakt: Amerika je nejdůležitější zemí světa. A otec chtěl, aby právě tam Váňa vyrůstal. Proto náhle byli matčini židovští příbuzní ti, na nichž záleželo, spolu s otcovou babičkou z matčiny strany. Měli je dostat do Ameriky.

Na okamžik Váňa téměř porozuměl.

Pak se do pokoje vrátila matka. „Už je tady.“

„Kdo je tady?“ zeptal se Váňa.

Otec i matka na něj bezvýrazně pohlédli.

„Říká se mu *mohel*,“ odpověděla konečně matka. Pak oba vysvětlili, co ten starý Žid přišel udělat s Váňovým penisem.

O deset vteřin později už Váňa seběhl ze schodů, vyběhl na ulici a zoufale prchal, jako by mu šlo o život. Rozhodně neměl v úmyslu dovolit nějakému

chlapovi, aby ho chytil za pohlavní úd a kusy z něj odřezal jen proto, aby mohl nasednout do letadla a odletět do země kovbojů.

Když se vrátil domů, byl už *mohel* pryč a rodiče se o jeho náhlém útěku ani slovem nezmínili. Nedělal si však žádné plané naděje. Ve Váňově rodině mlčení nikdy neznamenal kapitulaci, jen taktický ústup.

I bez *mohela* Váša nadále hledal útěchu v běhání. Ve škole vyloučený z kolektivu a ve volném čase roztrpčeně vysedávající doma, protože s kamarády si také chodit hrát nemohl, den po dni znovu a znovu vybíhal do ulic, utíkal, kličkoval mezi chodci a nechával za sebou stále nevrlejší poznámky a výkřiky typu Kam tak rychle? Dávej pozor! Zklidni se! Blázne jeden! Pro Vášu to bylo součástí hudby města.

Běhu zároveň využíval ke snění. Protože nikdy nebyl pánem vlastního osudu, představoval si svobodu prostě jako útěk od dosavadního života. Snil o tom, že je vydán napospas rozmarům větru, unášen a hnán sem a tam, ovládán principem skutečné životní náhodnosti, místo aby neustále byl součástí záměrů někoho jiného. Seriózní a nepřitažlivé budoucnosti, kterou pro něj plánuje otec. Matčina ironického pohledu na život jako na nepřetržitý sled kanadských žertůků, uprostřed nichž člověk dělá, co je třeba. Co já potřebuju, matko, je vznést se do vzduchu jako papírový drak, přeříznout vodičí šňůru a ničím neomezený uletět. Co já potřebuju, otče, je zůstat ležet v krabici, když rozestavuješ živé figurky pro svou partii šachu.

Zapomeň na mne!

V konečném důsledku ho však běhání nemohlo před plány okolních lidí zachránit. A nepřineslo mu ani svobodu, protože rodiče jako vždy brali jeho drobné vrtochy s naprostým klidem. Zapracovali je dokonce do *vlastní* interpretace své situace; zaslechl, jak nějakým svým novým židovským přátelům vysvětlují, že musejí mít s Izákem trpělivost, uvázl totiž mezi dvěma realitami. O tu starou byl okraden a není ještě připravený na to, aby se ztotožnil s tou novou. Kam chodili na tahle pohotová drobná zjednodušení jeho života?

Teprve když se i sám otec podrobil mužskému rituálu poslušnosti, uvědomil si Váša, že tenhle příklon k židovské víře není jen něco, k čemu nutí vlastního syna. Otec se snažil věnovat své obvyklé činnosti, jako by se nechumelilo, ale příliš mu to nešlo; nemluvil o tom sice, měl však bolesti a s pocitem trapnosti si uvědomoval, že je to na něm vidět, takže nemluvil prakticky o ničem.

Matka jako vždy stála při něm a ani slovem se o tom, co *mohel* s manželem provedl, nezmínila, Váša však měl dojem, že v jejím výrazu zachytil nepatrný ironický úšklebek, když ji otec požádal, aby mu podala něco, co by si za normálních okolností jednoduše přinesl sám. Krátce uvažoval o tom, jestli to znamená, že matka celou tuhle kampaň víry v Boha považuje za komickou, když se však otcova rána zhojila a život se vrátil do kolejí, jež bylo v těchto dnech možno označit za normální, začal mít dojem, že navzdory veškeré ironii je tou pravou věřící právě matka.

Možná byla dokonce věřící celý život, a to navzdory tomu, že si chleba mazala stejným štiplavě vonícím vepřovým sádlem jako všichni ostatní Rusové. Otcův objev židovských kořenů byl součástí jeho celkové strategie, zatímco matka prostě věděla, kdo je pánem všehomíra. Otec se usilovně snažil chovat jako věřící, matka nedávala najevo sebemenší pochybnost, že Bůh skutečně existuje. Jen s ním prostě odmítala komunikovat. „Fašisté povraždili šest milionů Židů,“ řekla jednou otci. „Myslíš, že tvůj jeden hlas modlitbou všechno to ticho zaplní? Když zemře dítě, utěšíš rodiče tím, že jim svěříš do péče štěně?“

Matka zjevně věřila nejen v existenci Boha, ale také v to, že je to ten samý Bůh, který si Židy vybral kdysi dávno, kdy je reprezentoval pouze Abrahám cestující se svou neplodnou manželkou a předstírající, že je to jeho sestra, kdykoli po ní někdo z mocných zatoužil.

To byl oblíbený Vášův příběh, s nímž se seznámil, protože otec trval na tom, aby společně studovali tóru. Chodili do bytu jednoho rabína, poslouchali, jak předčítá v hebrejštině a pak překládá. Cestou domů pak diskutovali o tom, co slyšeli. „A tihle chlapi že jsou zbožní?“ vyptával se opakovaně Váša. „Juda se vyspí s prostitutkou u cesty, pak se ale ukáže, že to byla jeho snacha, takže je v Božích očích *všechno v pořádku*?“

Bodem zlomu byl pro Vášu příběh o Šekemově obřezání. Dína, Jákobova dcera, je znásilněna princem Šekemem. Princ se s ní chce oženit a Jákob souhlasí, že tím by se všechno napravilo, jenže dvanáct Díniných bratří víc zajímá náprava pošramocené rodinné cti než perspektiva, že se jejich sestra provdá za boháče, na kterého v budoucnosti čeká trůn. Řeknou tedy princovi, že se on sám i všichni muži jeho města musejí nechat obřezat, a když pak veškeré mužské obyvatelstvo leží na zemi, drží se za přirození a sténá bolestí, vytaší Jákobovi synové meče a všechny je povraždí. Na konci tohoto příběhu řekl Váša otci: „Možná *mohelovi* dovolím, aby mi to udělal.“

Otec na něj pohlédl s výrazem absolutního úžasu. „*Tenhle* příběh tě přiměl, aby ses nechal obřezat?“

Váňa pokrčil rameny.

„Je nějaká naděje, že bys mi dokázal vysvětlit, jaká je v tom logika?“

„Prostě o tom přemýšlím, to je všechno,“ prohlásil Váňa. Byl by mu to rád vysvětlil, kdyby to uměl. Než si příběh vyslechl, odmítal o tom třeba jen uvažovat, po jeho vyslechnutí to pro něj začalo být představitelné, a jakmile to jednou bylo představitelné, brzy se to změnilo v nezbytnost.

Když si později šel zaběhat, napadlo ho, že už možná chápe, proč ho ten příběh přinutil změnit názor. Obřízka byla pošetilým a barbarským rituálem, ale skutečnost, že je Šekemův příběh obsažen v tóře, ukazovala, že si toho je sám Bůh také vědom. Je to barbarství, jako by Bůh říkal, a bolí to jako sto čertů, já ale chci, abys to udělal. Oslabíš se, někdo pak může přijít a zabít tě a ty mu jen řekneš díky, stejně už nechci dál žít, protože mi někdo urýzl kus přirození.

Otci tohle vysvětlit nedokázal. Věděl jen, že pokud si Bůh uvědomuje, jak je to absolutně absurdní, je to schopen podstoupit.

Několik dnů tedy nechodil běhat. A jak se ukázalo, když se obřízka zhojila natolik, že už zase *mohl* chodit běhat, byl náhle vytržen ze života ve městě. Americký kongres popudil ruskou vládu tím, že udělení doložky nejvyšších výhod Rusku podmínil zvýšením počtu ruských Židů, jimž bude vydáno vystěhovalecké vízum. Rusové odpověděli tím, že emigraci Židů omezili na nulu a začali jim ještě víc znepříjemňovat život. Pro Váňovu rodinu to mělo velice konkrétní praktické důsledky. Přišli o byt.

Pro otce to znamenalo konec konzultací se studenty i návštěv jeho bývalých kolegů z univerzity. Znamenalo to hanbu plynoucí z faktu, že se v obstarávání jídla a ošacení pro celou rodinu stal zcela závislým na druhých, protože nemohl sehnat vůbec žádnou práci.

Matka to všechno brala zcela nevzrušeně. „Tak tedy budeme vyrábět cihly bez slámy,“ prohlásila. Podobné záhadné poznámky občas činila celý život, kam až sahala Váňova paměť. Tentokrát však právě četl Exodus, takže její narážku pochopil a uvědomil si: Matka skutečně je Židovka! Celý můj život s námi mluvila, jako bychom všichni byli Židé, jen jsem to nechápal. A Váňu vůbec poprvé napadlo, jestli tohle všechno není nakonec *její* plán, který ovšem realizuje tak obratně, že otce přiměla, aby k tomu dospěl sám ze svých vlastních velice logických a s náboženstvím nijak nesusouvisejících důvodů. Nestaň se praktikujícím Židem proto, že to přikazuje

Bůh, staň se jím proto, abys mohl synovi zajistit dobrý život v Americe. Že by dokázala být až takhle prohnaná?

Týden provizorně strávili v bytech několika židovských rodin, které pro ně neměly místo. Nemohli takový život vést dlouho – částečně proto, že tísnit se s někým v tak malém prostoru bylo nepohodlné, a částečně i proto, že v porovnání s těmito celoživotními následovníky židovských zákonů byli Váňa a jeho rodiče v judaismu zcela evidentními diletanty. Otec s Váňou dřeli hebrejštinu, zoufale se snažili modlit spolu s ostatními a stokrát denně reagovali zcela nechápavě na slova a fráze, jež jim vůbec nic neříkaly.

Matku podobné problémy zjevně netrápily, protože několik let žila u svých prarodičů, kteří dodržovali všechny předepsané svátky, oddělenou kuchyni, modlitby i odlišné zvyklosti mužů a žen. Přesto Váňa viděl, že i tentokrát se zdá být životem v těchto rodinách spíš pobavená než doopravdy zaujatá a že ženy příslušných domácností se na ni dívají ještě podezřívavěji než muži na otce.

Nakonec to vůbec nebyl Žid, ale bratranec z druhého kolena (vnuk bratra otcova dědečka, jak Váňovi pečlivě vysvětlili), kdo se jich ujal a nechal je u sebe bydlet po zbytek potenciálně dlouhého čekání na vystěhovalecká víza. Bratranec Marek měl mlékárenský statek v podhůří Karpat, tedy v oblasti, která byla mezi válkami součástí území Polska, takže unikla Stalinově zběsilé kolektivizaci ukrajinských soukromých zemědělců. Protože byl tenhle hornatý kraj odlehlý, strategicky bezvýznamný a jen řídko obydlený, komunismus tu většinou byl pouhým vnějším pozlátkem. Technicky vzato bylo stádo dojných krav bratrance Marka jen součástí většího stáda patřícího vzdálenému mlékárenskému družstvu, v praxi to však byly jeho krávy, které choval a o které se staral, jak sám uznal za vhodné. Velká část mléka a sýrů, které vyprodukoval, vůbec nenašla cestu do státem řízeného systému mlékárenské výroby. Místo toho se na principech výměnného obchodu směňovala za jiné zboží a služby či tu a tam i za tvrdou západní měnu. Bratranec Marek měl dostatek volného místa, nezávislých názorů i prostředků k živobytí, aby k sobě mohl vzít pár nešťastných příbuzných, kteří se rozhodli přihlásit k židovské víře, aby se dostali na Západ.

„Život na venkově ti prospěje, Váňo,“ prohlásil otec, ačkoli z kyselého výrazu v jeho obličejí bylo možno soudit, že sám zatím nenašel nic, čím by život na venkově prospěl *jemu*. Pokud bratrancí Markovi něco chybělo,

byla to univerzita vzdálená méně než tři hodiny cesty. Kdyby chtěl otec i nadále přednášet, musel by si najít nějaký předmět zajímavý pro krávy.

Co se však týkalo Váni, měl otec pravdu. Život na venkově mu *doopravdy* prospíval. Povinnosti, které musel plnit, byly náročné, protože jakkoli byl bratranec Marek příjemný chlapík, od každého na statku očekával, že se bude mít každý den k dílu a odvede pořádný kus práce. Váňa však manuální práci rychle přivykl a ještě rychleji si zvykl na venkovskou stravu, plnotučné mléko a hrubší moučnatější chléb s tlustší kůrkou, jaký se v této části Ukrajiny pekl. Na statku se mu líbilo, nejvíc si však zamiloval přírodu ležící za ním. Ve zdejších odlehlém kraji totiž dosud přežívaly poslední pozůstatky starých evropských pralesů.

„Tohle je *otčina*, naše původní vlast,“ vysvětlil mu otec. „Tady se schovali staří Slované, když krajem táhli Gótové a později Hunové. Pak všichni vetřelci zmizeli, my jsme se rozptýlili po planinách a tyhle hory jsme nechali vlkům a medvědům.“ Naše země. Otec stále ještě uvažoval jako Rus a ne jako Žid.

Co Váňovi v jeho věku záleželo na původním Rusku? Věděl jen to, že se venkovské silnice táhnou donekonečna a přitom po nich nikdo nejezdí, že v místech, kde kola aut nezanechávají vyježděné koleje, raší tráva, že na příkrých svazích roklí mezi zdejšími pahorky rostou obrovské prastaré stromy, které se nikdo neobtěžuje kácet, a že se ptáci nemusejí namáhat, aby byl jejich zpěv slyšet mezi houkáním klaksonů a řevem motorů. Na oblohu někdo vylil plné vědro hvězd, a když v noci nesvítil měsíc, byla taková tma, že člověk narážel do zdí, i když se jen snažil najít domovní dveře. Nebyla to opravdová divočina, ale pro Váňu, městského chlapce, který vyrůstal v činžovním bytě, to byl kraj plný kouzel a snů, připomínající Šiškinovy obrazy; napůl čekal, že v korunách stromů uvidí medvíďata.

Bylo to místo, kde se musely odehrávat všechny pohádky jeho dětství – země prince Ivana, šedého vlka, ptáka Ohniváka, Kostěje Nesmrtelného, Mikoly Možajského a čarodějnice Baby Jagy. A protože sem přišel přibližně ve stejnou dobu, kdy poprvé četl tóru, představoval si také putování Abrahámovo, Jákobovo a dalších izraelských dětí tímto zeleným krajem. Věděl, jak je to absurdní – Palestina byla horká a suchá, na Sinaji byly jen kameny a písek. Proč by si však nemohl představovat, jak se Jákobovi synové vracejí z pastvy ovcí v této pahorkatině, aby otci ukázali potrhany a zkrvavený pestrobarevný plášť? Nemohl snad z těchto hor Abrahám vyrážet do bitev s městy na planinách?